

Diskussion

Fysikmisundelse

Den narrative histories genkomst

AF

THOMAS HØVSGAARD

»I gamle dage skrev videnskabsmænd bøger for det interesserede publikum – dem, der er optaget af videnskab og som har en vis videnskabelig dannelse. Der var engang, hvor denne aktivitet næsten døde ud (..) Det er en sund tendens for tiden, at seriøse videnskabsmænd endnu engang skriver om deres arbejde (..) direkte til publikum.«¹

MURRAY GELL-MANN

Indenfor åndsvidenskaberne kan en sag altid ses fra mindst to sider; det gælder selvfølgelig også for historiefaget. Selv spørgsmålet om en historieteoretisk debat er man uenige om: Nogle anser det for et krisetegn, at man ser sig nødsaget til at diskutere fagets form og indhold. Disse mener, at der i sådanne diskussioner ligger en kim til fagets opløsning. Andre ser det som vældigt positivt, som en styrkelse af fagets teoretiske elementer i almindelighed og dets indre og ydre profil i særdeleshed. Jeg må vedkende, at jeg hører til den sidste gruppe. Man kan diskutere på mange måder og ved Gud ikke altid lige konstruktivt, men der er behov for at diskutere i hvilken retning, historiefaget skal gå, og hvilket grundlag det skal have, medens det gør det. I alt for mange år har den holdning fået lov at florere, at historiefaget er et fag med kontinuitet og uden behov for at skifte teoretisk hest i diverse vadesteder.² Der er den sandhed i udsagnet, at der har været nogenlunde enighed om at holde fast i »værktøjet«, nemlig kildekritikken, siden Erslev introducerede

¹ John Brockman (red.): »Den Tredje Kultur« København 1996 p. 22

² Se senest: Claus Bjørn: »Dansk Faghistorie mellem Apollo og Minerva. Signalement af et fag med kontinuitet.« Kritik 127 p. 18-24

den herhjemme omkring århundredeskiftet. Men det teoretiske grundlag for historiefagets udvikling har der sandt for dyden ikke været enighed om. Der har været enkelte diskussioner og debatter gennem årene, men de er næsten alle brat uddøde igen. Hvorfor? Er debatklimatet hver gang for dårligt? Er danske historikere konfliktsky? I hvert fald kan en myte om historiefagets kontinuitet få lov at leve uimodsagt i mange år – et dårligt tegn.

De senere år er debatten så bluset op efter at have ligget stille i et par decennier. Eller rettere: Debatterne, for det er en mangefacetteret diskussion om historieforskningens grundlag, der ind imellem stikker så dybt, at den rører ved selve det allerhelligste i vort fag, nemlig kildekritikkens grundprincipper. For selvom kildekritikken er hellig, så er det umuligt at skille historieforskningens teoretiske og tekniske niveauer fra hinanden.

Men nu er der debat: »Historikerfejden« i Weekendavisen og Fortid og Nutid, relevans/biografidebatten i Historisk Tidsskrift og historikerdebatten i tidsskriftet Kritik. Det er som nævnt ikke een debat, men flere, som alle har fat i forskellige aspekter af historiefagets teori og teknik. Men alligevel kan man se en tendens i disse forskellige signaler. Mere herom nedenfor.

Først et par ord om selve debatformen. Her er der to ting, der umiddelbart springer i øjnene: For det første det faktum, at man ikke diskuterer de overordnede linier i historieforskningen. Man tager i stedet et delaspekt op, og læseren må derefter forsøge at rekonstruere den dybere mening ud fra kommentarer hist og her. (Som et kuriosum kan jeg nævne den flittige brug af karakterer fra den mytologiske verden, der præger debatindlæggene; Clio, Janus, Minerva, Apollo – er det eufemi eller eufoni?). For det andet må nævnes den lidet konstruktive måde, debatten føres på. Det er et velkendt faktum, at diskussion er vanskelig mellem personer, som konstant indtager yderpositioner i debatten. Det kan udmærket være, at ekstreme standpunkter hjælper diskussionen på gлед, men de holder den ikke i gang. (Hvem gider diskutere med ham, der vil gøre faghistorien til skønlitteratur – eller ham, der vil bestemme, hvilke emner de andre skal forske i?)

Måske skyldes disse debattekniske problemer, at historikeren primært er håndværker og ikke teoretiker. De fleste historikere, undertegnede inklusive, har ikke noget nært og kært forhold til de dybereliggende videnskabsteoretiske ideer og filosofiske teorier. Den danske historikerstand rummer bestemt fine eksempler på det modsatte, men de er få. Det ses af debatten. Filosofen Søren Harnow Klausen kalder det »humanistens dobbeltliv«: »I deres daglige arbejde betjener de sig af de

gamle, veltjente instrumenter såsom kilde- og tekstkritik, hermeneutiske maksimer og lignende(...) Men så snart de lægger disse værktøjer fra sig og giver sig i kast med mere overordnede filosofiske spekulationer, farer der en spekulativ djævel op i dem.«³ Denne djævel får, ifølge Harnow Klausen, historikeren (in casu) til at forfægte standpunkter, der ligger milevidt fra, hvad han kunne finde på at bruge i sit daglige arbejde. Grunden til dette, siger Harnow Klausen, skal muligvis søges i historikerens frygt for at fremstå som naiv og ureflekteret og i en formodning om, at »enhver original forskers mulige stjernestund er en »grundlagskrise.«⁴ En anelse polemisk er dette, men det kan måske hjælpe til at understrege den afstand, der er mellem de fleste faghistorikers daglige arbejde og en veludviklet fornemmelse for og viden om videnskabsteoretiske problematikker. Dette undergraver mulighederne for at få en konstruktiv diskussion om fagets indhold og fremtid.

Dog skal dette ikke forstås derhen, at historikeren er en åndsformørket praktiker, der ikke formår at rumme to tanker af et vist format i hovedet på een gang.

Det, der for alvor ligger bag de senere års diskussion, er spørgsmålet om graden af objektivitet i den historiske forskningsproces. I hvor høj grad er det muligt at udluse historikeren som influerende person i arbejdet med kilder og fremstilling? Dette spørgsmål er afgørende for, hvilken »teoretisk overbygning« eller indfaldsvinkel historikeren har til sit fag. Et eksempel er professor Niels Thomsens hardcore positivisme, som han har praktiseret den blandt andet i nærværende tidsskrift.⁵ Det er jo evident, at med et syn på historiens muligheder og opgave som Thomsens må man have en tyrkertro på den objektive og rationelle historieskrivning. Og den holdning til historieforskningen må lede til den opfattelse, at historieforskningen hører hjemme i samfundsfagenes kreds. Den »rigtige« historieskrivning bliver derfor præget af kvantitative metoder, af statistik og en rent strukturalistisk indfaldsvinkel, og de historiske emner, der egner sig til en sådan behandling, er politik, økonomi, demografi etc. Det bliver de lange liniers historieskrivning. Samtidig kræver denne indfaldsvinkel, at det historiske materiale er fra de sidste cirka 150 år, for ellers har det hverken en kvalitet eller en mængde, der kan forsvare disse metoders anvendelse. Det vil sige, at udforsk-

³ Søren Harnow Klausen: »Historievidenskab eller Mytologi? Et filosofisk bidrag til historiefagets selvforståelse.« Kritik 129 p. 61

⁴ ibid. p. 62

⁵ Først og fremmest: Niels Thomsen: »Historiens Janushoved. Om vor skjulte skavank: Relevansblindhed.« Historisk Tidsskrift 1994:1 p. 82-94 og Niels Thomsen: »Biografiens nye bølge – en skæv sø?« Historisk Tidsskrift 1997:2 p. 414-429

ningen af de cirka 850 års danmarkshistorie, der unægtelig ligger forud for grundlovens indførelse og industrialiseringen, ingen relevans har for det, der ifølge professor Thomsen og andre af hans skole er historiefagets eneste opgave, nemlig at bibringe nutidsmennesket en øget forståelse af sin samtid. Der er intet overraskende i, at Thomsen fremhæver samtidshistorien, men at han i sine artikler frakender historieforskningen i perioden forud for »det moderne gennembrud« seriositet og relevans virker ikke klogt.

Den kvantitative metodes svaghed ligger i, at de »historiske« talmængder ikke sjældent er uensartede, vilkårlige og desuden ofte af en størrelse, de fleste naturvidenskabsmænd ville have mareridt over. Alligevel gøres de til Gud indenfor disse dele af historieforskningen. Men ingen dele af historiefaget kan være fuldt objektive og kan som følge heraf heller ikke gøre krav på den videnskabelighed i naturvidenskabelig forstand, som Thomsen og andre gerne vil give den. En vis subjektivitet er uundgåelig. Alene udvælgelsen af kilder sørger for dette, og i tolkningen og vurderingen er det umuligt at undgå, at historikeren spiller med i større eller mindre grad. Og det begrænsede kildeudvalg, som præger de fleste perioder af historien, giver også et øget spillerum for subjektivitet for historikeren, der vil forsøge at give en forståelse af sammenhænge i fortiden. Det er unægteligt sikrere at være sig subjektivitetens rolle bevidst og søge at begrænse den mest muligt i arbejdet fremfor dogmatisk at hævde, at man ved at have den rette videnskabelige indgang til sagerne kan opnå den fulde objektivitet. Dette er et velanerkendt faktum indenfor de fleste af humanvidenskaberne, men alligevel findes der historikere, som ubetinget hævder objektiviteten. Disse accepterer ganske enkelt ikke andre gyldige måder at skrive historie på end ved brug af kvantificerende og strukturalistiske metoder. Den del af standen, der ikke kan skrive under på disse strukturalisters objektivitetskrav, afskrives som, i bedste fald, underlødige.

Der eksisterer altså et skisma mellem den struktur, kvantificering og objektivisering, som visse historikere ønsker for historiefaget, og de faldgruber og fejltolkninger, historikeren risikerer at ende i blot ved en vurdering af enhver kildes repræsentativitet, brugbarhed og troværdighed. En kvantitativ, strukturalistisk indfaldsvinkel til historien er lige så god som en deskriptiv, kronologisk. Lige så god, men ikke bedre; ingen indgange til historien er fejl- og værdifrie. Og derfor klinger disse historikere hule, når der fremføres med eneret på relevant og videnskabelig historieforskning. På trods af det faktum, at ethvert historisk arbejde vil være præget af sin forfatter, hans omverden og perspektiv og på trods af, at de fleste historikere erkender dette, er det påfaldende, så ofte

tommelfingre vendes nedad overfor et givent historisk emne. Angsten for manglende repræsentativitet og subjektive ledetråde præger i høj grad synet på, i hvilken retning historieforskningen skal gå, ikke mindst her i landet. Naturligvis skal man iagttage kildekritisk forsigtighed på alle mulige niveauer. Men et hvilket som helst begreb, der kan tages i brug indenfor historiefaget, farves af øjnene, der ser, og der er en udpræget tendens indenfor det historiske fag til at anse ens egen metode som den eneste saliggørende, og det er da den skinbarlige subjektivitet om noget.

Forskellige debatter er altså blusset op i de senere år. Som ovenfor skrevet forskellige i ydre men alligevel med gennemgående træk. Et væsentligt træk er ønsket om i højere grad at få en deskriptiv historieskrivning på banen. Det prægede den konfuse »historikerfejde«, der udspandt sig for nogle år siden, og det præger debatten om biografiers nykomst, som den blandt andet har kunnet følges i et tidligere nummer af *Historisk Tidsskrift*. Den engelske historiker Lawrence Stones artikel »The Revival of Narrative«, som stod at læse i tidsskriftet *Past and Present* i 1979, har været nævnt i debatten herhjemme. Ikke uden grund, for professor Stones artikel beskriver præcist den udvikling i den internationale historieforskning, som vi nu også ser flere og flere tegn på herhjemme. Nemlig, som titlen på Stones artikel antyder, den narrative historieskrivnings tilbagekomst efter at struktur og kvantitative metoder har præget billedet i mange år.

Som man muligvis også kan se af ovenstående, er det vanskeligt at sætte præcise betegnelser på de forskellige opfattelser indenfor historieforskningen. Dette skyldes vel både, at man ikke vil sættes i bås, og at udviklingslinierne ikke er enkle. Det samme problem nævner Stone i sin artikel, hvor han stiller strukturhistorie overfor narrativ historie. Han skriver eksempelvis: »It is clear that a single word like »narrative«, especially one with such a complicated history behind it, is inadequate to describe what is in fact a broad cluster of changes in the nature of historical discourse.«⁶ Stone betoner, at narrativ historie ikke er en tilbagevenden til fortidens annalister og antikvarer. Her er derimod tale om historikere, som fokuserer på individet, ikke omstændigheder, på det specifikke, ikke det kollektive og statistiske og som fortæller sammenhængende, kronologisk fremadskridende historie. Ligeledes beteg-

⁶ Lawrence Stone: »The revival of narrative: Reflections on a new old history.« *Past and Present* 85 1979. Her citeret efter genoptryk i: Lawrence Stone: »The Past and Present Revisited« London 1987 p. 96

ner udtrykket »strukturhistorie« hos Stone så forskellige retninger som visse dele af Annalesskolen, de amerikanske cliometrikere og de engelske socialhistorikere.

Ifølge Stone sker denne udvikling, fordi dele af historikerstanden har fået øjnene op for, at kultur og samfund er uadskillelige størrelser, og at den strukturalistiske og økonomibaserede historie ikke kan besvare mange vigtige spørgsmål, fordi det ligger udenfor dens fokus. »Economic and demographic determinism has (...) been undermined by a recognition of ideas, culture and even individual will as independent variables.«⁷ Ligeledes har denne forskningsretning dels, som nævnt ovenfor, ikke kunnet leve op til egne standarder for videnskabelighed, dels ikke kunnet udfylde den store rolle og udøve den indflydelse, man tiltroede den, da den kom frem.

Når man, som de narrative historikere, vender øjet mod andre forskningsobjekter og eksempelvis beskæftiger sig med mentalitetshistorie, er der behov for inspiration andre steder fra. Derfor har antropologien overtaget sociologiens rolle som den vigtigste inspirationskilde for denne forskningsretning. Det ses blandt dagens danske faghistorikere, hvor de vigtigste antropologiske værker, eksempelvis Clifford Geertz', er en inspirationskilde.

Det er klart, at med denne narrative indfaldsvinkel til historieforskningen og -skrivningen er det vigtigt, at det historiske arbejde har en vis litterær standard. Professor Stone skriver om de narrative historikere: »(..) they are deeply concerned with the rhetorical aspects of their presentation. Whether succesful or not in the attempt, they certainly aspire to stylistic elegance, wit and aphorism. They are not content to throw words down on a page and let them lie there, like cow-flops in a field, on the grounds that since history is a science, it needs no art to help it along.«⁸

Som det også fremgår af undertitlen på professor Stones artikel, er der for så vidt intet nyt i alt dette. Der har altid eksisteret historikere, som har koncentreret sig om individer og menneskelige sammenhænge i deres arbejde, som har villet skrive elegant, klart og sammenhængende, og som ikke mindst har forstået, at den videnskabelige determinisme og den dertil hørende objektivitetsutopi var fejlskud. Historikere af denne type har altid været her, men har været skubbet ud i kulden og afskrevet som mere eller mindre uvidenskabelige. Men flere og flere,

⁷ Ibid. p. 81

⁸ Ibid. p. 75

specielt yngre historikere, har fået øjnene op for de muligheder, der ligger i denne tilgangsvinkel og ikke mindst de spørgsmål, som ikke er blevet besvaret med de tidligere benyttede metoder. Derfor ser vi nu i Danmark debatter som de tidligere beskrevne, derfor ser vi dygtige historikere forsvare retten til at skrive biografier, derfor ser vi historikere efterlyse en mere velskrevet historie.

Men disse ønsker om delvis at ændre fokus for historieforskningen i Danmark møder modstand, harme og sågar latterliggørelse. Måske er det ikke så underligt. For historikere som i mere eller mindre grad har et positivistisk historiesyn – ja enkelte er mere videnskabelige end naturvidenskabsfolkene – må blive arrige, når de hører modpartens argumenter, som de er beskrevet ovenfor. De kan ikke acceptere, at deres modpart har opgivet makro-historien og taget de metodiske, teoretiske og stilistiske konsekvenser heraf. Hver gang professor Thomsen hører tale om stilistiske og metodiske ændringer, slynger han om sig med Martin A. Hansen og hans ofte luftede mening om, at kildekritikken vil slå historien ihjel. Martin A. Hansen var en fantastisk forfatter, men han var ikke historiker. Ligeledes er historikere ikke digtere, men fagfolk, som benytter sig af metode og kildekritik. Og så er den ikke længere! Thomsen og Co. må altså holde inde med deres snak om skønlitteratur i disse debatter. Det er under lavmålet! Historikere skal og vil ikke skrive skønlitteratur, det kan andre ganske givet gøre væsentligt bedre. Men vi skal og må kunne skrive faglitteratur, hvor et højt fagligt niveau kombineres med det læseværdige. Læseværdighed – ikke for at tækkes det store publikum og gøre sig på bestsellerlisterne, som det gentagende gange hånligt har lydt fra visse dele af historikerstanden – men for det første for at påvirke almindelige dødeliges syn på historien, så det bliver tidssvarende og fagligt forsvarligt. Alt for længe har dette felt været overladt til ikke-professionelle. For det andet vil man, ved at skrive læseværdigt, have en større mulighed for at påvirke den almindelige samfundsdebat og hjælpe med at opfylde et udtalt behov for perspektiverende information i alle vore medier, som professor Thomsen efterlyser det⁹, og som Søren Mørch har forsøgt det med sin seneste og sidste danmarkshistorie.¹⁰

At gøre det historiske stof mere læseværdigt kan lade sig gøre indenfor mange af historikerfagets grene, men bestemt ikke alle. Den kvanti-

⁹ Niels Thomsen: »Historiens Janushoved.« Historisk Tidsskrift 1994:1 p. 85

¹⁰ Mørch har haft held til at sætte gang i samfundsdebatten, fordi han har taget nogle emner op, som interesserer befolkningen, men hans analyser virker ikke alle overbevisende, se: Bernard Eric Jensen: »Om dansk faghistorie.« Kritik 130 p. 44ff.

tative-statistiske tilgang til historien har sin klare berettigelse i mange sammenhænge, men den må ikke tage kvælertag på resten af faget. Den er simpelthen ikke tilstrækkelig og kan ikke stå alene som indfaldsvinkel, hvis målet er en så hel og fuldstændig dansk historieforskning som mulig. Ligeledes er det heller ikke al historieskrivning, der nødvendigvis skal stræbe efter at være så læseværdig og enkel som muligt. Lad os bare være ærlige: Der er en del historiske emner, som aldrig ville kunne bære det, heriblandt en del historieteoretiske! Men der skal også være tale om »både-og« i dansk historieforskning, ikke det »enten-eller«, der har præget debatten indtil nu.

Jeg har ofte undret mig over den voldsomhed, som har præget udfaldene mod de historikere, der har tilladt sig at slå til lyd for nye måder at nærme sig historien på. Den engelske nobelpristager i medicin Peter Medawar har engang talt om »fysikmisundelse«; den misundelse forskere fra fag med forholdsvis enkle problemstillinger (læs: åndsvidenskaberne) føler overfor den meget komplicerede fysik-videnskab ud fra devisen: Jo mere kompliceret man fremstiller sagerne, jo mere videnskabelige er de. Denne misundelse har som konsekvens, at man i skrift og tale gør sit eget fag mere kompliceret, end det i realiteten er.¹¹ Måske lider visse danske historikere af »fysikmisundelse«. Måske skyldes Thomsen og andres arrigskab, at den nye udvikling blandt historikerne går i en retning, hvor historieskrivningen ikke gøres sværere, end den er.

Til slut må det være mig tilladt at gøre opmærksom på, at citatet som indleder denne artikel er skrevet af Murray Gell-Mann, også nobelpristager. Ovenikøbet i den ubeskriveligt svære fysik ...

¹¹ John Brockman(red.): »Den Tredje Kultur« p. 21ff.